

4. Грицик Л. Українська компаративістика XIX – поч. XX ст.: напрями, методика досліджень. Кілька вступних міркувань // Літературознавча компаративістика. – Тернопіль, 2002.
5. Євшан М. Богдан Залеський і Україна // Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. – К., 1998.
6. Ільницький М., Будний В. Імагологія // Ільницький М., Будний В. Порівняльне літературознавство: Навч. посібник: У 2 ч. – Львів, 2007. – Ч. 1.
7. Ковалів Ю. Літературна енциклопедія: У 2 томах. – К., 2007. – Т. 1.
8. Наливайко Д. Літературна імагологія: предмет і стратегія // Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. – К., 2006.
9. Наливайко Д. Козацька християнська республіка. (Запорізька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках). – К., 1992.
10. Орехов В. Предисловие // Орехов В. Русская литература и национальный имидж. Имагологический дискурс в русско-французском литературном диалоге первой половины XIX в. – Симферополь, 2006.
11. Орехов В. Ответная литературная рецепция как объект имагологии // Збірник наукових праць. Літературна компаративістика. – К., 2005. – Вип. 1.
12. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
13. Beller M. Perception, image, imagology // Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. – Amsterdam, 2007.
14. Janion M. Niesamowita słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury. – Kraków, 2006.
15. Leerssen J. Imagology: history and method // Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. – Amsterdam, 2007.
16. M.B & J.L. Foreword // Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. – Amsterdam, 2007.
17. Sosnowska D. Stereotyp Ukrainy i Ukrainca w literaturze polskiej // Narody i stereotypy / Pod red. Walas T. – Kraków, 1995.

Ігор Гунчик (Львів)

Творчість Марії Конопніцької в оцінці Івана Франка

В усьому огромі художньої та наукової спадщини І. Франка, яка за підрахунками вчених сягає понад ста томів, п'ятдесят з яких були видані у радянські часи, темі польської літератури відводиться досить значне місце. Характерно, що своє знайомство з чільними представниками польського красного письменства український діяч розпочав ще з гімназійної лави, а вже згодом у старшому віці настільки добре орієнтувався у її найдавнішій добі та сучасному процесі, що систематично виступав у пресі з польсько- й україномовними рецензіями, критичними відгуками на видані книги і дослідження, а також публікував стислі огляди творчості

польських літераторів. Особливо захоплювала І. Франка тогочасна новітня польська поезія з її пошуком оригінальної та вишуканої форми вірша. Тож не дивно, що ім'я чи не кожного поета, чи не кожного автора, чия зоря таланту сходила над польським літературним олімпом, було добре відоме українському письменникові, а його творчість знаходила відповідну оцінку в літературознавчих та критичних працях ученого.

Яскрава літературна постать М. Конопніцької, яка з'явилася в польських письменницьких колах у другій половині XIX ст., не могла не зацікавити І. Франка. І тим більше, що це була сучасниця українського письменника, поетка, творами якої захоплювалися не лише поляки, а й українські та російські читачі. Тож уважно ознайомлюючись із її художнім доробком, “майстер скрупульозного аналізу”, І. Франко, подав власну і, як згодом з'ясувалося, досить об'єктивну оцінку творчості польської поетеси.

Найглибшою і найповнішою розвідкою про польську письменницю, написану, за його ж словами, “з сердечністю і почуттям широї поваги”, є стаття І. Франка “Марія Конопніцька”. Вона з'явилася у ювілейному 1902 році, коли по всій Польщі, в тому числі й у Львові, де жив тоді український Каменярь, відзначали 25-річчя творчої діяльності поетеси. Робота, за висловом самого автора, є “коротким історичним оглядом”, що дає можливість з'ясувати зростання і розвиток польської поетки.

Ім'я М. Конопніцької “від своєї першої появи... сяє ясною зіркою на поетичному горизонті і з того часу з кожним своїм новим твором, з кожною новою збіркою поезій чи новел стає все яснішою і світлішою. Під сучасну хвилю, після смерті Асника, Конопніцька є, безумовно, найбільшою польською поетесою і, поряд з Елізою Ожешко, найталановитішою жінкою не тільки в польській, але й у загальнослов'янській літературі”, – так високо оцінював творчість польської літераторки І. Франко [3: т. 33: 375]. Однак не лише велич поетичного таланту, не саме багатство творчої уяви чи гідна подиву вразливість її вдачі, як і не тільки блиск поетичної форми та високий розмах її могутнього слова, на думку українського вченого, зробили М. Конопніцьку великою, незвичайно важливою появою в розвитку польського народу. Найважливіше й історично найхарактерніше у неї – це ідейний зміст її творів, а разом багатство справжнього жіночого чуття, яке вона поклала на службу своїм ідеалам.

У чому ж криється талант М. Конопніцької, чим ця польська жінка зуміла захопити у своїх поезіях мільйони людських сердець? На думку І. Франка, передусім тим, що найглибше й найповніше вилила найпотаємніші думи польського народу і, передусім, не вищих його верств, а звичайного польського селянства. То ж цілком закономірно, що “селянин і земля, що його годує, польська земля є сталим осередком її світогляду – осередком, до якого зводяться всі її почуття і поетичні образи, і від котрих вони набирають свого особливого освітлення й особливого життєвого подиху” [3: т. 33: 375]. Хоча з іншого боку, вважає український учений, “поетесою селянства”, скажімо, у порівнянні з Йоганною Амброзіус, Адою Негрі,

її і не назвеш. Та все ж незважаючи на те, що М. Конопніцька, походила із знатного шляхетського роду, одержала добру освіту, а велику нужду селянського життя й понурі злидні міського пролетаріату вперше пізнала крізь кришталеві шибки вікон панського дому, вона таки зуміла під загальним напором своєї доби дійти і наблизитися до ближчого пізнання цих жахливих сил, “її велике серце, чутливе і вразливе на кожен біль, також вказало їй цей шлях” [3: т. 33: 75].

Щоб глибше збагнути, що значить для польської культури і літератури М. Конопніцька, І. Франко зробив екскурс в історію жіночого руху в Польщі. Виявляється, що від давніших часів до поетичної трійці Міцкевича, Словацького, Красінського і останніх років XIX ст. на польському парнасі не було більш помітної жінки, яка б виділялася таким талантом і відігравала б таку активну участь у літературному русі. Такі речниці тогочасної доби, як Дружбацька, К. Танська-Гофманова, Н. Жмиховська ще тільки підсвідомо домагалися свого права на співучасть у великій роботі на полі національного відродження.

Після бурхливих польських подій 60-х років роль жінки в суспільних подіях стає більш діяльною і значущою. Певною мірою це пояснюється поширенням у культурному й економічному житті поляків нового загальноєвропейського напрямку позитивізму. Саме варшавський позитивізм став великим поворотним моментом в історії культурного розвитку російської Польщі. У літературі він виховав такі великі таланти, як Сенкевич, Прус, Ожешко, Свентоховський та ін. А в 70-х роках він дав польській літературі ще одну, за висловом І. Франка, “першорядну перлину” – М. Конопніцьку [3: т. 33: 378].

На думку українського літературознавця, ця поетеса “є наскрізь дитиною позитивізму, ентузіасткою прогресу, науки і вільної думки й чину”. Освоюючи у своїх поезіях мотиви стародавнього, античного світу, доби Відродження, вона оспівувала у зворушливих тонах героїчні подвиги борців за світло і добро народу, страждання невольників і злочасні наслідки невольництва (цикли “Hellinica”, “Італія”). “Та, сягаючи думкою в далечінь, вона одночасно зуміла з любов’ю приглянутися до життя і страждань селянства, що її оточувало, засвоїти мелодії його пісень і відчутти гіркість його сліз”. Тому коли у 1881 році у Варшаві вийшов з друку перший том її поезій, “здивована громадськість стала до них прислухатися, мов зачарована. Найелегантнішою салонною мовою і найвибагливішим стилем у них змальоване те, чого досі ні один поет так не побачив і так не описував, – змальовано польського селянина в усій його сумній дійсності, з наочністю і гіркістю колориту, які часто межували з брутальністю” [3: т. 33: 378].

І. Франко слушно зазначав, що тогочасна “жадібна до ілюзій польська белетристика бурхливої доби” чогось подібного не знала і була вражена правдивими “образками” польського життя, описами безвихідної нужди, їдкою іронією й гостровідшліфованими оскарженнями на адресу громадськості. Саме цими майстерними описами, вважає критик, М. Конопніцька досягла рівня тогочасних найкращих російських письменників, адже у багатьох її творах досить чітко проглядається “терпкий стиль Некрасова і могутність вислову Достоевського” [3: т. 33: 379].

Наступні томи поезії та новелістики, що згодом були опубліковані авторкою, як вдало підмітив І. Франко, не змінили поетичного обличчя М. Конопніцької. Вона ніби поглибшала у своїй майстерності слова: мова стала простішою, проникливішою, завчене було відкинуте, іронія щезла, але смуток став більшим і ширшим. “Польський селянин з його тужливою піснею, польський краєвид з його сумною монотонністю вросли їй у серце” [3: т. 33: 379]. То ж не дивно, що “оці сильні, пройняті найщирішим чуттям тони” М. Конопніцької були сприйняті і мали неабиякий резонанс у найширших колах польської інтелігенції. “Навіть ті, що в свій час уважали її описи селянства образою польських національних святощів, а її вільну, але глибоку релігійність називали атеїзмом, замовкли перед могутністю її поезії, як і перед непереможною силою фактів, що виправдовували її поетичні образи з життя селянства” [3: т. 33: 380].

Погляд І. Франка-критика був також прикутий і до незакінченого твору М. Конопніцької “Пан Бальцер у Бразилії”. Це велике епічне полотнище поетеса почала писати під сильним враженням еміграційної драми – масового від’їзду населення до Америки, яке спостерігалось у Польщі наприкінці XIX ст. Український дослідник дотримувався думки, що цей твір – селянську епопею – польська письменниця хотіла протиставити шляхетському “Пану Тадеушу” А. Міцкевича. Однак незважаючи на “першорядний ліричний талант” М. Конопніцької, цей задум втілити їй не вдалося, адже “щоб створити велику епічну поему, їй не вистачає того могутнього дихання, яке нас вражає у Міцкевича” [3: т. 33: 382].

Ще одне, що так вразило І. Франка у багатогранному таланті М. Конопніцької, – це її вміння “вжитися в дух і тон польської народної пісні..., надати чарівного блиску і віднайти в ній незбагнуте багатство мелодій і мотивів”. На відміну від свого попередника Т. Ленартовича, вона зуміла відкинути “солодаву афектовану манеру і на “сопілці” видобула тони найніжнішої мови серця і найгіркішого життєвого смутку”. На думку українського Каменяра, саме М. Конопніцька, а не раніше видані фольклорні пісенні збірники, відкрили широкій польській громадськості “польську народну поезію з її ніжністю й інтимністю, з її милозвучністю і багатством мелодій” [3: т. 33: 382].

У критичній статті повз увагу І. Франка не пройшов ще один надзвичайно цікавий момент у творчості М. Конопніцької. Він стосується її особистого життя: “Індивідуальне щастя й горе і все те, що у жінки пов’язане з темою любові до чоловіка, в її поезіях відсутнє”. У зв’язку з цим визначальною рисою творів польської поетки є “незвичайна сила жити тільки під непереможним впливом своїх ідей, тільки з іншими і для інших страждати, відчувати і мріяти”, – констатував І. Франко. Усе це, на його думку, не є якоюсь страшною вадою її творчості. Навпаки: це демонстрація її сильного духу, міцної волі, адже “усе те вона відкинула зовсім свідомо, щоб її поезія могла служити єдиній високій цілі, яку вона сама так гарно і ясно виразила словами: “Викривати всю несправедливість на землі, все горе і тугу людської душі” [3: т. 33: 382].

Отже, для І. Франка, як і загалом для українського народу, М. Конопніцька – постать із когорти великих поетів, митець із завжди чистим, мов дзеркало, сумлінням, який ніколи не давав себе засліпити ні фальшивими доктринами, ні зведеннями на манівці пристрастями. Її творчість – це поезія без жодного фальшивого тону, національної зарозумілості, зневажливого ставлення до інших народів, що підносить поетесу навіть вище романіста Г. Сенкевича.

Перу І. Франка належить ще одна праця про польську літературу під назвою “Сучасні польські поети”, у якій оглядові творчості М. Конопніцької відведено окреме місце. На відміну від попередньої масштабної розвідки характеристика поетки тут досить лаконічна і невелика за обсягом, а сама письменниця постає у гроні тогочасних модерних польських митців слова. Окрім того, цей “образок” М. Конопніцької вже вималювано критичніше, а оцінка поезій виглядає більш суворо, що загалом характерно для вимогливого оглядового стилю письма українського Каменяра.

М. Конопніцьку І. Франко розглядав як поетичний талант ліберальної та поступової доби Польщі, який “голосніший і більше впливовий від попередніх”. Без сумніву, вважає він, більшість її творів і за формою, і за мовою, і за ідеями належить до того ж самого кола, що й писання Асника, Гомуліцького та інших попередників. Велике значення і широку славу в польській літературі М. Конопніцька здобула значним циклом пісень, “чудово підладженим під тон польської людової пісні, або сценки і рефлексій, що малюють долю польського селянина”. Саме оцією віршованою формою і тоном, трохи афектовано наївним, її поезія долучається до творів Ленартовича. Проте в ту “сільську поезію” вона внесла “щось нове, чого не було у Ленартовича, – широку освіту і ліберальні та поступові думки, вироблені і усталені серед польської буржуазії” [3: т. 31: 391].

Водночас І. Франко вважав, що поезія М. Конопніцької “наскрізь тенденційна, не раз в добрім, але декуди і в не зовсім добрім значенні”. Адже “знаючи дійсне життя, спосіб думання і бажання селянства дуже мало, Конопніцька підсуває тому селянству свої думки і погляди і часто замість реальних малюнків дає нам риторичку. Ще гіршою риторикою пахнуть її ніби філософські вірші, де вона силкується зглиблювати тайники перших причин чи то, як влучно каже Хмельовський, “бере на екзамен пана Бога, випитує його, хто він, що робить і чому саме так робить, але сама навіть не вміє задати йому питання як слід”. На думку І. Франка, письменниця “на все народне горе не зуміла дати іншої відповіді понад звичайні буржуазні поклики: освіта, милосердя з додатком шляхетського, згода хати з двором, – тож в філософських і історичних міркуваннях її катехізм також неглибокий” [3: т. 31: 391].

Проте в талановитості польської поетеси І. Франко в жодному разі не сумнівається. Серед її найкращих речей “треба вважати вірші, виспівані під живим враженням подій, що робилися у неї на очах (еміграція до Бразилії), або чисто суб’єктивні твори, як ось враження з подорожі по Італії та переспіви, де бачимо вповні її велике майстерство форм і мови” [3: т. 31: 391].

На численні, але вже епізодичні відгуки на творчість М. Конопніцької можна натрапити і в інших наукових працях І. Франка. Здебільшого вони вливаються в те

єдине русло, в те єдине бачення поетеси, яке було сформоване в основних роботах з цієї тематики, а подекуди доповнюють, поглиблюють або ж відкривають нові грані її творчості. Із рецензії Каменяра на нове видання творів Ю. Словацького дізнаємося, що під впливом художніх зразків саме цього письменника “робила перші кроки в літературі” разом із К. Уєйським, А. Аспином і М. Конопніцька [З: т. 28: 113]. Ще в одній літературознавчій праці І. Франка “Польський селянин в освітленні польської літератури” подається цікава за своїми деталями порівняльна характеристика змалювання тогочасного селянства двома авторами – письменницею та Ленартовичем. “У поезіях Конопніцької бринять ті самі золоті струни, які були на лютні Ленартовича, тільки в Конопніцької вони бринять далеко глибшими і сумнішими тонами. Те, що в Ленартовича було щебетанням щасливої дитини, у Конопніцької стає важкою задумою парубка, якого забирають у солдати, голосним наріканням “вільного наймита”, німим розпачем бідної сироти, що конає на порозі замкнутої церкви” [З: т. 27: 69–70].

Натрапляємо у Франкових творах і на такий саркастичний термін як “конопничина”. Так галицький критик називав мовний стиль тих поезій польської поетки, де виразно проглядається “підсоложеність, солоджена гладкість, дистиляція”, “які М. Конопніцька кільканадцять років видавала за народну пісню”. І все ж, незважаючи на ці огріхи, мова М. Конопніцької виглядає значно краще, скажімо, від мови “якогось напівдикого племені” поезій Я. Каспровича [З: т. 28: 152]. І загалом, за висловом І. Франка, “у однім маленькім віршику Конопніцької є більше чуття, ніж у цілій поезії Каспровича” [З: т. 31: 403].

За Франковими твердженнями, кожне покоління письменників, яке поставало на польському парнасі, чимось прислужилося рідній літературі. У роботі вже згадувалися оцінки І. Франком заслуги трійці Міцкевича, Словацького, Красінського у розвитку польської національної поезії. Це ж стосується й інших поколінь. “Асник, Гомуліцький і їх товариші вказали нові горизонти – новочасну філософію і здобутки науки”. Основна ж заслуга М. Конопніцької полягає у тому, що разом з Ленартовичем вони “відкрили криницю польської людкової поезії...” [З: т. 31: 396].

Дуже важливою для повного осмислення Франкової оцінки творчості М. Конопніцької є епістолярна спадщина українського Каменяра. З цього приводу зауважимо, що ім’я цієї польської поетеси у ній згадується вкрай рідко. Проте нам вдалося відшукати кілька листів, що містять критичні зауваження на адресу письменниці, які, до певної міри, вже згадувалися у цій роботі. Йдеться про листи до К. Попович та У. Кравченко, у яких І. Франко застерігає обох молодих письменниць “не перейматися способом писання пані Конопніцької”. Чому? І одразу ж пояснив: “Се правдива отрута... – не задля своїх думок і переконань, але задля свого стилю. Стиль її надутий, риторичний, ненатуральний, а при тім блискучий і звучний вірш – чиста спокуса для кожного початкуючого поета” [З: т. 48: 425]. Уже іншим разом львівський літературознавець звертав увагу своєї учениці, щоб та більше студювала не польську, а саме “поезію руську реальну”, бо ненатуральність вірша, яка

трапляється при читанні творів М. Конопніцької, може завести на бездоріжжя [З: т. 48: 402].

Ось таким – іноді відверто гострим, іноді наскрізь лояльним критиком постає перед нами “майстер скрупульозного аналізу” І. Франко у своїй оцінці творчості видатної польської поетеси М. Конопніцької. Ті численні похвали, високі і зважені, без сумніву, він адресує поетесі заслужено за її вагомий внесок у розвиток польської літератури, за її непересічний поетичний талант, бо ж і насправді “з старшого покоління палає та пишається одна тільки зоря – Конопніцька” [З: т. 31: 397]. Але й ті критичні зауваження, аргументовані й лаконічні, висловлені не задля образи, а для ще більшого піднесення її поетичного генія, у якому потрібно відділити правдиве зерно від полови, – усе це вимоглива настанова українського Мойсея і до М. Конопніцької, і до себе, і до інших: інтенсивно, невисипущо працювати над самим собою задля блага свого народу і розвитку його національної літератури.

Література:

1. Денисюк І. Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1998.
2. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка. – Львів, 1999.
3. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

Марія Войціцька (Львів)

Іван Франко та Олександр Пипін

З Олександром Пипіним Іван Франко жодного разу у своєму житті не зустрічався, не був знайомий з ним особисто, але, незважаючи на це, вони дуже поважали і цінували один одного. І це не випадково, бо обидва мали спільні ідеї, однакові прагнення – якнайбільше прислужитися рідному народові та літературі.

Ще будучи на студентській лаві, І. Франко ознайомився з працями О. Пипіна. Кожного разу, читаючи їх, відкривав для себе щось нове і невідоме. У цьому чоловікові він вбачав не лише талановитого вченого, але й свого вчителя і наставника, на якого рівнявся, у якого пізніше проситиме допомоги і поради.

О. Пипін (1833–1904) – визначний російський історик літератури і фольклорист, представник культурно-історичної школи, дійсний член Петербурзької академії наук і НТШ. Народився у місті Саратові. Батько походив із дворян, мати зі священничої сім’ї, був двоюрідним братом М. Чернишевського. Навчався в саратовській гімназії, потім у Казанському університеті, де у 1853 році став кандидатом історико-філологічного факультету. Ще студентом надрукував свою першу працю “Словарь къ новгородской летописи” у “Збірнику Академії Наук”. Зосередивши свої наукові